

УДК 330.341.1:338.2

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ФАКТОРІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ ТА ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇНАХ

COMPARATIVE ANALYSIS OF FACTORS FOR ENSURING NATIONAL ECONOMIC SECURITY IN UKRAINE AND THE EUROPEAN COUNTRIES

Захаркін О.О.

доктор економічних наук,
доцент кафедри фінансів і підприємництва,
Сумський державний університет

Захаркіна Л.С.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансів і підприємництва,
Сумський державний університет

Крещик О.С.

студентка,
Сумський державний університет

Статтю присвячено питанням забезпечення національної економічної безпеки в Україні, пошуку факторів, які сприяють реалізації принципу сталого розвитку економіки. Для досягнення поставленої мети проаналізовано досвід європейських країн. Визначено особливості ключових драйверів, які є базою для досягнення високого рівня економічної безпеки у цих країнах.

Ключові слова: національна економічна безпека, сталий розвиток, фактори забезпечення економічної безпеки, індикатори, експорт, імпорт, ВВП.

Статья посвящена вопросам обеспечения национальной экономической безопасности в Украине, поиску факторов, способствующих реализации принципа устойчивого развития экономики. Для достижения поставленной цели проанализирован опыт европейских стран. Определены особенности ключевых драйверов, которые являются базой для достижения высоко уровня экономической безопасности в этих странах.

Ключевые слова: национальная экономическая безопасность, устойчивое развитие, факторы обеспечения экономической безопасности, индикаторы, экспорт, импорт, ВВП.

The article is devoted to the issues of ensuring national economic security in Ukraine, the search for factors contributing to the implementation of the principle of sustainable economic development. To achieve the goal, the experience of European countries was analyzed. The features of key drivers that are the basis for achieving a high level of economic security in these countries are determined.

Key words: national economic security, sustainable development, factors of economic security, indicators, exports, imports, GDP.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Національна економічна безпека являє собою здатність держави захищати власні інтереси від внутрішніх і зовнішніх загроз та протистояти нестабільним діям економічних, політичних, демографічних та інших факторів, тому забезпечення національної економічної безпеки є однією з найголовніших передумов сталого розвитку держави. Одним із ключових етапів реалізації принципів такого розвитку

в Україні є аналіз досвіду європейських країн щодо впровадження ними політики національної економічної безпеки. Особливо корисним для України є досвід постсоціалістичних країн Східної Європи, що мали подібні стартові економічні позиції та досягли на своєму шляху певних успіхів. Разом із тим слід зазначити, що кожна країна має індивідуальні відмінності та особливості, що пов'язані з інтересами цих держав та мають бути враховані під час дослідження факторів, які формують національну економічну безпеку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спираються автори. Серед науковців, які досліджували питання забезпечення національної економічної безпеки у вітчизняній науковій літературі, можна виділити роботи О.А. Сергієнко, Н.Л. Морозової, М.А. Шавлак [1], у яких пропонується комплекс економіко-математичних моделей оцінки конкурентоспроможності та соціально-економічного розвитку держави для забезпечення ефективного стратегічного управління економічною безпекою; В.В. Лойко [2], О.В. Пабата [3], О.М. Гордуновського [4], де сформовано систему одиничних показників та їх граничних значень для визначення рівня інноваційного складника економічної безпеки національної економіки, а також запропоновано моделі оцінки впливу інноваційних факторів на економічну безпеку держави.

Серед закордонних авторів щодо розгляду даної проблеми доцільно відзначити роботи М. Лі [5] та Д. Лейдена [6], де досліджуються теоретичні основи промислової безпеки та розглянуто взаємний вплив державного та приватного секторів у національному економічному зростанні через інновації.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Разом із тим аналіз наукових праць показує необхідність пошуку на основі закордонного досвіду факторів, що впливають на підвищення економічної безпеки держави, які необхідно врахувати під час розроблення стратегічних напрямів розвитку національної економіки.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Метою статті є дослідження на основі закордонного досвіду факторів впливу на розвиток економіки держави через забезпечення показників національної економічної безпеки та виокремлення ключових її індикаторів, що можуть бути застосовані в українських реаліях.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Створення високого рівня національної безпеки є однією з найважливіших умов сталого розвитку держави. Чималу роль у її забезпеченні відіграє економічна безпека, що полягає у здатності економіки протистояти зовнішнім загрозам в умовах активного поширення глобалізаційних процесів.

На думку Н.В. Наконечної [7], національна економічна безпека держави (макрорівень) – це такий стан економіки та інститутів влади, за якого забезпечуються гарантований захист національних інтересів, гармонійний, соціально орієнтований розвиток країни у цілому, достатній економічний та оборонний потенціал навіть за найнесприятливіших варіантів розвитку внутрішніх та зовнішніх процесів.

В Україні концептуальні засади визначення рівня національної економічної безпеки висвіт-

лено в Методичних рекомендаціях щодо розрахунку рівня економічної безпеки [8]. Ці рекомендації дають можливість розрахувати її рівень, визначають основні індикатори стану економічної безпеки, дають можливість проаналізувати реальні або потенційні загрози національним інтересам. Разом із тим для України дуже важливим є вивчення досвіду зарубіжних країн щодо забезпечення економічної безпеки.

Політика забезпечення економічної безпеки Чехії, Польщі, Словаччини та країн Балтії базується на зближенні національних інтересів із загальноєвропейськими, а також на політичній, економічній та інституційній трансформації згідно із західноєвропейськими стандартами. На початку 90-х років ці країни вибрали практично однакову модель забезпечення економічної безпеки, яка включала: оцінку геополітичної ситуації в регіоні; визначення вектора та стратегії розвитку; вибудовування та реалізацію моделі поведінки, у тому числі у сфері економіки, згідно з домінуючими тенденціями регіонального та світового еволюційних процесів; співвіднесення базових кількісних й якісних показників розвитку із загальносвітовими та регіональними стандартами; коригування курсу економічних реформ [9].

У країнах Прибалтики сьогодні відсутня спеціальна законодавча база щодо забезпечення економічної безпеки. Її забезпечення орієнтується на відповідні нормативно-правові акти ЄС, а методи забезпечення економічної безпеки передусім спрямовані на реалізацію фінансово-економічної безпеки. Аналогічна ситуація спостерігається і в інших європейських країнах. Під час вибору методів забезпечення економічної безпеки країни враховують геополітичну ситуацію, вектор і стратегію розвитку економіки відповідно до тенденцій регіонального та світового еволюційних процесів, напрям економічних реформ [10].

Для більш детального розгляду цієї тематики слід звернути увагу на особливі національні індикатори економічного зростання економіки країн. ВВП є одним із найголовніших показників розвитку економіки, тому слід порівняти рівень ВВП за країнами. Варто зазначити, що протягом багатьох років ВВП більшості постсоціалістичних країн Європи стабільно збільшувався: в Естонії – з 13,1 до 25,97 млрд. дол. США, у Латвії – з 16,6 до 30,32 млрд. дол. США, у Литві – з 25,7 до 47,26 млрд. дол. США. У цих країнах ВВП збільшився майже вдвічі. У країн-сусідів ситуація аналогічна: у Польщі ВВП збільшився з 300,5 до 509,96 млрд. дол. США, у Словаччині – з 46,8 до 95,94 млрд. дол. США, у Чехії – з 123,6 до 213,19 млрд. дол. США, а в Угорщині – з 109,5 до 152,28 млрд. дол. США [11]. Збільшення ВВП також відбувається і в перерахунку на душу населення (рис. 1). Рис. 1 також демонструє, що на відміну від прибалтійських країн в Україні спостерігається значне зменшення ВВП

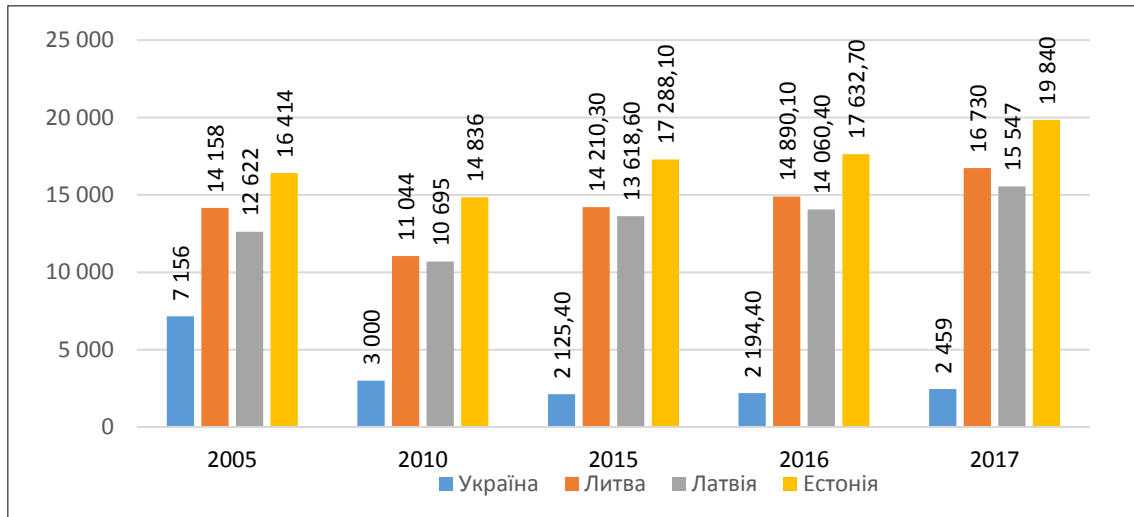

Рис. 1. ВВП на душу населення країн Прибалтики та України, 2005–2017 рр., дол. США [11]

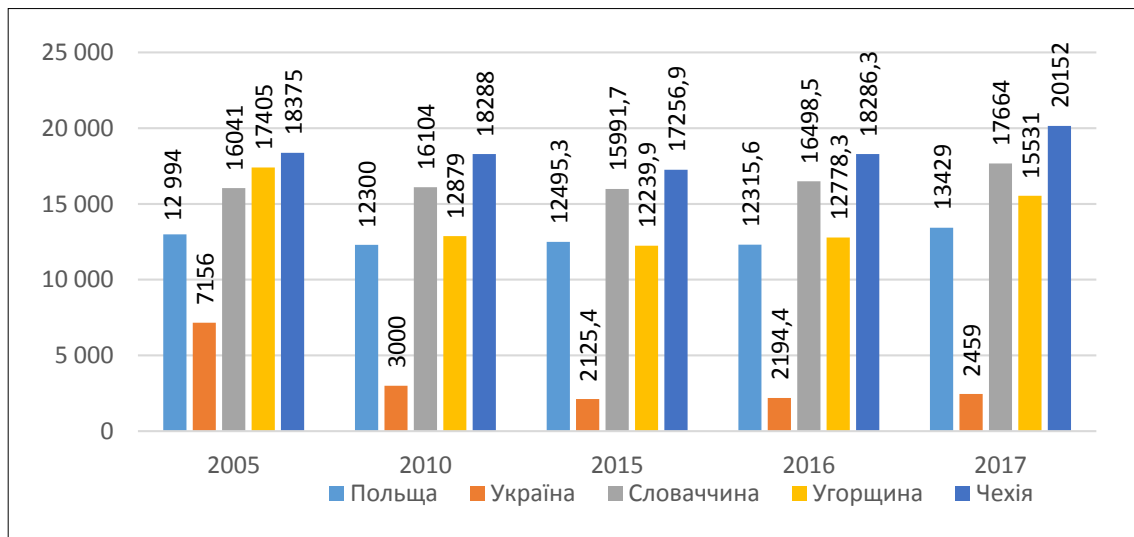

Рис. 2. ВВП на душу населення країн – сусідів України, 2005–2017 рр., дол. США [11]

на душу населення, причиною якого є серія економічних та політичних криз.

Деяко інша ситуація спостерігається у сусідніх Польщі, Угорщині, Словаччині та Чехії, де показник ВВП на душу населення майже не змінювався протягом останніх років.

Стимулом до економічного зростання цих країн став вступ до ЄС, що призвело до росту темпів ВВП. Майже в усіх країнах також відбувалося піднесення промисловості, збільшення продуктивності праці, експорту та притоку інвестицій. Головними секторами економіки у цих країнах є сфера послуг (близько 60%) та промисловість (близько 30%).

Із представлених країн найбільш прогресивною та інноваційною можна назвати Естонію через упровадження та розвиток бізнес-інкубаторів. За даними журналу The Economist, саме

Естонії належить світовий рекорд за кількістю стартапів на душу населення. Інкубатор служить початковим майданчиком і можливістю запустити стартап та отримати фінансування від інвесторів. Таким чином, країна приваблює інвестиції, розвиває підприємництво та збільшує експортоорієнтоване виробництво. Це підтверджується даними рейтингу Doing business, який дає змогу оцінити, наскільки легко вести бізнес у різних країнах. Серед представлених країн цей рейтинг має такий вигляд (рис. 3).

В Україні за 2017 р. на інновації витрачено 9,1 млрд. грн., із них 64,7% – на оновлення обладнання та програмного забезпечення, 23,8% – на науково-дослідні розробки, 0,2% – на придбання нових технологій. Джерелом фінансування інноваційних витрат здебільшого залишаються власні кошти підприємств (97 704,1 млн. грн.),

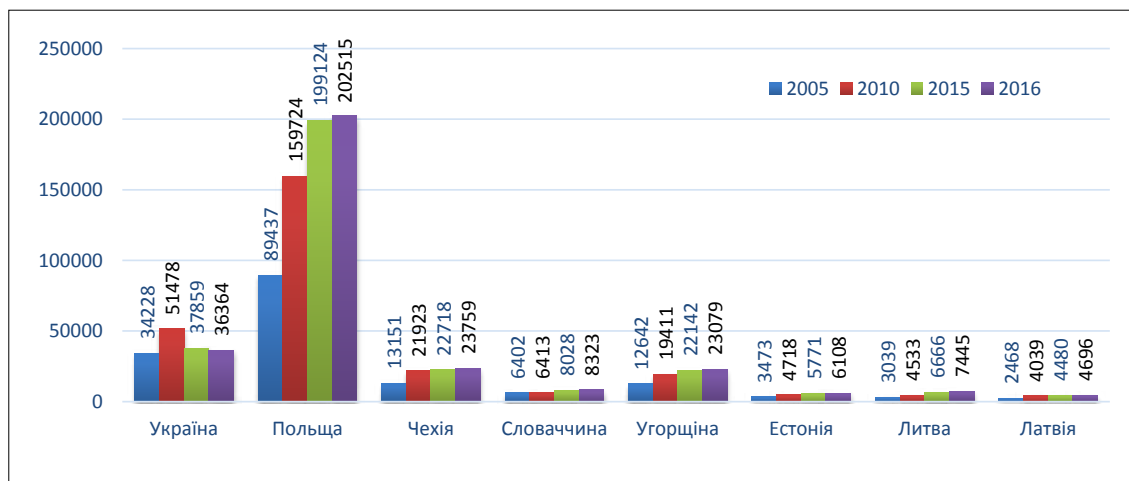

Рис. 3. Рейтингові позиції легкості ведення бізнесу [12]

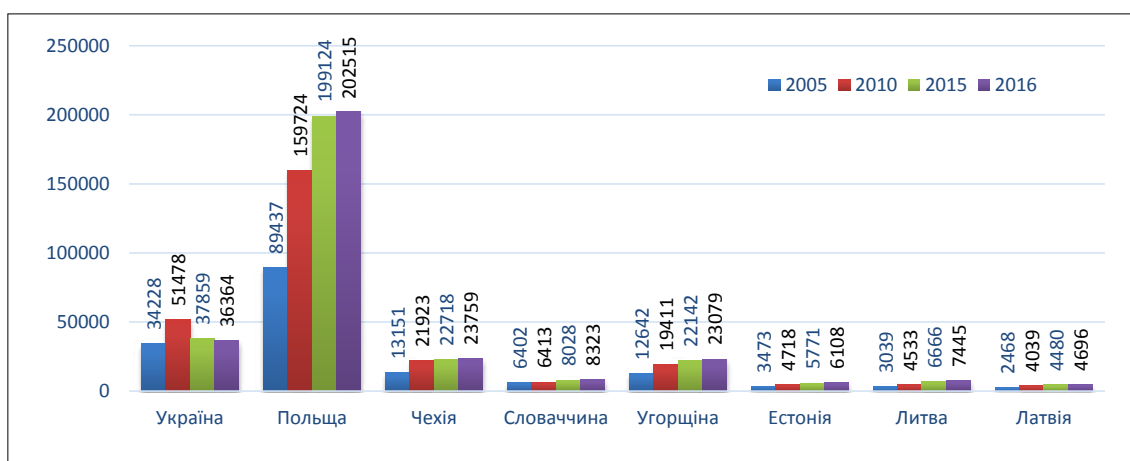

Рис. 4. Експорт товарів за країнами, млн. дол. США [14]

обсяг коштів від інвесторів – 380,9 млн. грн. У 2017 р. інновації впроваджували 88,5% підприємств, які займалися інноваційною діяльністю, із них інноваційні види продукції – 53,3%, нові технологічні процеси – 67,9% [13].

Тоді як країни збільшують обсяг коштів, які спрямовуються на дослідження, наукові розробки, вдосконалення виробництва, технологічний розвиток та інновації, в Україні їх обсяг скорочується: у 2016 р. такі витрати становили 0,48%, а в 2017 р. – 0,45% ВВП [13].

У більшості країн рушійним важелем, що впливає на зростання економіки, є розвиток експорту (рис. 4, 5). Значну частину польського експорту становлять високотехнологічні товари, продукція хімічної промисловості та сільськогосподарського сектору. Чехія активно постачає автомобілі та запчастини до них, електричне обладнання та верстати. Словаччина експортує електроніку та продукцію машинобудування; Естонія – вироби з металу, хімічну продукцію, електротовари та товари легкої промисловості; Литва – електротовари, меблеві вироби, сіль-

ськогосподарську техніку, інформаційні технології та ін.

В Україні найбільшу частку експорту займають недорогоцінні метали та вироби з них (26,8%), сільськогосподарська продукція (19,5%) та електротехнічне обладнання, машини (9,9%), також значну частку займають різноманітні природні ресурси. Залежність держави від експорту природних ресурсів може гальмувати економічний розвиток країни. Для економіки більш доцільно експортувати вже готову, перероблену продукцію [13].

Одним із ключових показників, що характеризує ступінь економічної безпеки, є обсяг прямих іноземних інвестицій, який визначає рівень довіри інвесторів. За даними табл. 1 практично в усіх країнах спостерігається негативна тенденція щодо надходження прямих іноземних інвестицій, що є наслідком світових економічних криз останнього десятиріччя. Винятком є тільки Польща, яка утримує рівень довіри іноземних інвесторів шляхом поліпшення законодавства, яке регулює інвестиційну діяльність

та створення сприятливих умов для іноземних інвесторів. В Україні зниження показника надходження прямих іноземних інвестицій за останні 10 років становить майже 50%, що пояснюється значним рівнем корупції, складною політичною ситуацією, відсутністю дієвих реформ.

Для України основні вектори формування національної безпеки в економічній сфері полягають у [15]:

- забезпеченні умов для сталого економічного зростання та підвищенні конкурентоспроможності національної економіки;

- прискоренні прогресивних структурних та інституціональних змін в економіці, поліпшенні інвестиційного клімату, підвищенні ефективності інвестиційних процесів, стимулюванні випереджувального розвитку наукоємних високотехнологічних виробництв;

- подоланні тінізації економіки через реформування податкової системи, оздоровленні фінансово-кредитної сфери та припиненні відпливу капіталів за кордон, зменшенні позабанківського обігу грошової маси;

- забезпеченні збалансованого розвитку бюджетної сфери, внутрішньої і зовнішньої захищеності національної валюти, її стабільності, захисті інтересів вкладників, фінансового ринку;

- здійсненні виваженої політики внутрішніх та зовнішніх запозичень;

- забезпеченні енергетичної безпеки на основі сталого функціонування і розвитку паливно-енергетичного комплексу, у тому числі послідовного і активного проведення політики енергозбереження та диверсифікації джерел енергозабезпечення;

- забезпеченні продовольчої безпеки;

- захисті внутрішнього ринку від недоброякісного імпорту – поставок продукції, яка може завдавати шкоди національним виробникам, здоров'ю людей та навколишньому природному середовищу;

- посиленні участі України в міжнародному поділі праці, розвитку експортного потенціалу високотехнологічної продукції, поглибленні інтеграції в європейську і світову економічні системи

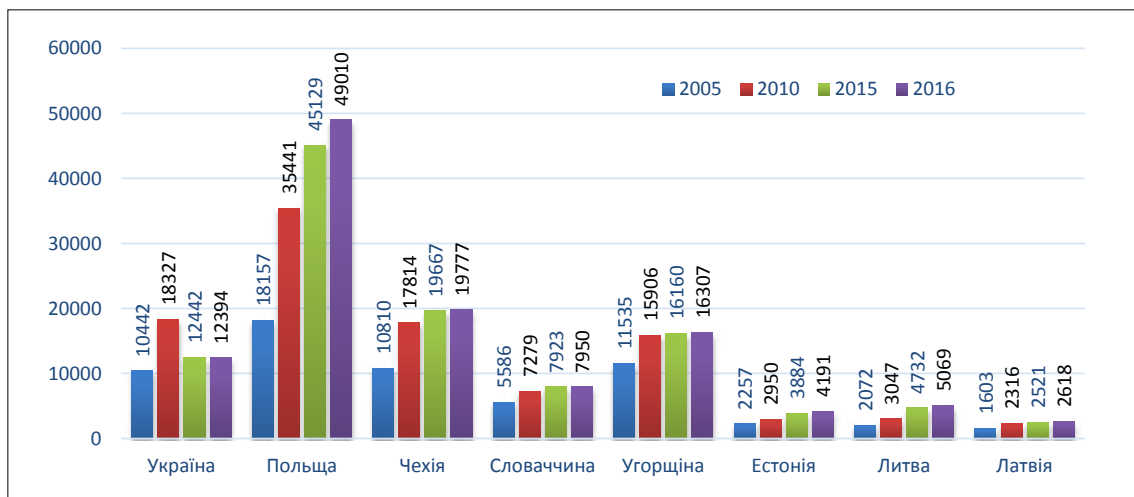

Рис. 5. Експорт послуг за країнами, млн. дол. США [14]

Таблиця 1

Прямі іноземні інвестиції за країнами, млн. дол. США [14]

Надходження прямих іноземних інвестицій								
	Україна	Польща	Чехія	Словаччина	Угорщина	Естонія	Литва	Латвія
2005	7 808	8 203	11 653.25	3 109.64	7 708.96	2 799.17	1 028.09	706.19
2010	6 451	12 796	6 140.58	1 769.76	2 192.81	1 508.54	799.40	379.39
2015	3 050	13 472	465.11	-195.65	-14 804.13	129.70	873.79	668.27
2016	3 336	11 358	6 751.87	-295.35	-5 313.59	870.45	-207.87	126.10
Відтік прямих іноземних інвестицій								
	Україна	Польща	Чехія	Словаччина	Угорщина	Естонія	Литва	Латвія
2005	275.00	1 346.74	-18.74	191.43	2 170.83	662.83	345.60	128.09
2010	692.00	6 147.18	1 166.82	946.13	1 171.97	167.13	-5.75	19.05
2015	38.00	3 216.21	2 487.45	-183.41	-15 971.93	322.70	85.12	32.27
2016	173.00	6 435.97	984.37	247.86	-8 823.15	478.69	-136.17	178.09

та активізації участі в міжнародних економічних і фінансових організаціях.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Отже, можна стверджувати, що врахування зарубіжного досвіду є важливим фактором підвищення національної економічної безпеки держави. Для України головними можливостями для забезпечення стало економічного розвитку необхідні розроблення стратегії, спрямованої на підвищення технологічного рівня виробництва через активізацію інноваційної діяльності, збільшення обсягів інновацій у виробництві, підвищивши конкурентоспроможність вітчизняної продукції,

розширення експорту та поліпшення інвестиційного клімату, збільшення довіри міжнародних фінансових організацій.

Україні необхідно брати приклад з Естонії, яка розвиває підприємництво шляхом створення бізнес-інкубаторів; збільшувати обсяг витрат на наукові дослідження та розробки, які допоможуть поліпшити конкурентоспроможність вітчизняних підприємств; збільшувати частку експорту виробленої продукції та зменшити залежність від експорту природних ресурсів та сировини. Необхідно поліпшити інвестиційний клімат через зміни в законодавстві, які регулюють інвестиційну та підприємницьку діяльність.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Сергієнко О.А., Морозова Н.Л., Шавлак М.А. Моделювання структурних елементів економічної безпеки держави в багатовимірній системі оцінки та аналізу. Вісник Університету банківської справи. 2015. № 1 (22). С. 132–139.
2. Лойко В.В. Фактори впливу на формування інноваційної складової економічної безпеки національної економіки. Вісник КНУТД. Серія «Економічні науки». 2015. № 4(89). С. 113–124.
3. Пабат О.В. Економічна безпека держави: інноваційні фактори: монографія. Львів: Ін-т регіональних досліджень НАН України, 2012. 168 с.
4. Гордуновський О.М. Сучасний стан та напрями посилення інноваційної безпеки України. Фінансовий простір. 2014. № 2(14). С. 23–29.
5. Li M. Analysis of Industrial Security Based on the Theoretical Frame of Industrial Economics. In: Research on Industrial Security Theory. Springer, Berlin, Heidelberg. 2013. P. 171–240.
6. Leyden D. Public-sector entrepreneurship and the creation of a sustainable innovative economy. Small Business Economics. 2016. № 46(4), P. 553–564. DOI:10.1007/s11187-016-9706-0.
7. Наконечна Н.В. Методологічні підходи до оцінювання рівня фінансової безпеки України. Науковий вісник НЛТУ України. 2013. Вип. 23.14. С. 281–287.
8. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України: Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29.10. 2013 № 1277. URL: <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&tag=MetodichniRekomendatsii>.
9. Бондар А.О. Світовий досвід державного управління економічною безпекою та його використання в Україні. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2013. № 6. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=775>.
10. Притула Н.В. Досвід забезпечення економічної безпеки в зарубіжних країнах. Економіка та управління національним господарством: стан, тенденції та перспективи: тези доп. І Міжн. наук.-практ. конф. Одеса: Пальміра, 2014. С. 41–44.
11. The Global Competitiveness Report 2006-2018 / World Economic Forum. URL: <https://www.weforum.org>.
12. Doing business / The world bank. URL: <http://www.doingbusiness.org>.
13. Офіційний сайт української служби статистики. URL: www.ukrstat.gov.ua.
14. Unctad / Statistics / Country Profiles. URL: <http://unctadstat.unctad.org/CountryProfile/GeneralProfile/en-GB/004/index.html>.
15. Цвігун Т.В. Економічна безпека в системі національної безпеки України. Економіка і суспільство. 2017. Вип. № 11. С. 150–156. URL: http://economyandsociety.in.ua/journal/11_ukr/24.pdf.